

УДК 373.1.014.25:009

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Олег Топузов

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України, директор Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0001-7690-1663>, e-mail: profstop@ukr.net

Світлана Алексєєва

доктор педагогічних наук, головний співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-8132-0465>, e-mail: sv-05@ukr.net

Анотація. В статті висвітлені сучасні можливості забезпечення якості загальної середньої освіти. Проаналізовано нові інструменти оцінювання якості освіти, зокрема, внутрішня система забезпечення якості освіти, інституційний аудит, громадська акредитація, сертифікація педагогічних працівників, моніторинг якості освіти. Констатовано, що в Україні основними складовими, що регламентують цей процес: на рівні забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти – це обов’язковість політики та процедури забезпечення якості власної діяльності; наявність необхідних ресурсів для організації процесів і процедур; зовнішній незалежний аудит діяльності (процесів і процедур) відповідних органів і установ; на рівні зовнішнього забезпечення якості освіти – це інструменти, процедури та заходи забезпечення і підвищення якості освіти, зокрема: стандартизація; ліцензування освітньої діяльності; акредитація освітніх програм; інституційна акредитація; громадська акредитація закладів освіти; зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання; інституційний аудит; моніторинг якості освіти; атестація педагогічних працівників; сертифікація педагогічних працівників; громадський нагляд, незалежні установи оцінювання та забезпечення якості освіти; на рівні закладів освіти стратегії та процедури забезпечення якості освіти; обов’язковість системи та механізмів забезпечення академічної доброчесності; критерії, правила і процедури оцінювання здобувачів освіти (оприлюднені); критерії, правила і процедури оцінювання педагогічної (науково-педагогічної) діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників (оприлюднені); критерії, правила і процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти (оприлюднені); наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, в тому числі для самостійної роботи здобувачів освіти; наявності інформаційних систем для ефективного

управління закладом освіти; створення в закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування.

Ключові слова: якість освіти, внутрішня система забезпечення якості освіти, інституційний аудит, громадська акредитація, сертифікація педагогічних працівників, моніторинг якості освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Якість освіти позиціонується пріоритетним напрямом освітньої політики будь якої країни. Забезпечення якості освіти в різних країнах світу є актуальною складовою освітньої політики, де оцінюванню підлягають різні напрями від навчання, викладання, освітніх результатів, вчительського професіоналізму до шкільної культури, лідерства, шкільного менеджменту, умов роботи, благополуччя усіх учасників освітнього процесу, цілей й стратегії розвитку якості. Визначенням рівня якості освіти є і якість знань школярів під час проведення міжнародних порівняльних досліджень, наприклад, TIMSS, PISA, які розглядаються світовою спільнотою як лакмусовий папір для визначення рівня ефективності функціонування національних систем освіти. Комплексний підхід до забезпечення якості освіти дає змогу збалансувати розвиток національної освітньої системи, підвищить її ефективність і конкурентоспроможність на міжнародному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Теоретичні й методичні засади управління якістю представлено в працях учених О. Ануфрієвої, Л. Васильченко, А. Гривко, І. Гришиної, Л. Калініної, Т. Лукіної, В. Лутая, О. Ляшенка, О. Топузова, С. Сисоєвої. (Калініна, Топузов, 2020). Окремим аспектам моніторингу якості освіти для закладів загальної середньої освіти присвячено наукові роботи С. Науменко, Л. Ващенко В. Гуменюка, де висвітлено інноваційні підходи до ресурсного забезпечення моніторингу якості освітніх послуг й управління ними; Ю. Жука щодо нормативних засад моніторингу якості освіти; В. Панасюка – моніторинг та управління якістю освіти та інші. Організація внутрішнього аудиту в закладі загальної середньої освіти досліджувалася О. Гречаник,

В. Григораш (Гречаник, Григораш, 2019), вибір індикаторів для оцінки якості надання освітніх послуг навчальними закладами розробляли О. Ляшенко, Т. Лукіна, І. Булах, М. Мруга (Ляшенко, Лукіна, 2012).

Метою та завданнями статті є аналіз системи забезпечення якості загальної середньої освіти, виявлення її сильних та слабких сторін оцінювання перспектив.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про освіту» (2017) стаття 41 визначає, що складовими якості освіти є: система забезпечення якості в закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти); система зовнішнього забезпечення якості освіти; система забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти. Основними складовими, що регламентують цей процес є:

- *на рівні забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти* – це обов’язковість політики та процедури забезпечення якості власної діяльності; наявність необхідних ресурсів для організації процесів і процедур; зовнішній незалежний аудит діяльності (процесів і процедур) відповідних органів і установ;

- *на рівні зовнішнього забезпечення якості освіти* – це інструменти, процедури та заходи забезпечення і підвищення якості освіти, зокрема: стандартизація; ліцензування освітньої діяльності; акредитація освітніх програм; інституційна акредитація; громадська акредитація закладів освіти; зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання; інституційний аудит; моніторинг якості освіти; атестація педагогічних працівників; сертифікація педагогічних працівників; громадський нагляд, незалежні установи оцінювання та забезпечення якості освіти;

- *на рівні закладів освіти (внутрішня система забезпечення якості)* – це наявність в закладах освіти стратегії та процедури забезпечення якості освіти; обов’язковість системи та механізмів забезпечення академічної

доброчесності; критерії, правила і процедури оцінювання здобувачів освіти (оприлюднені); критерії, правила і процедури оцінювання педагогічної (науково-педагогічної) діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників (оприлюднені); критерії, правила і процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти (оприлюднені); наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, в тому числі для самостійної роботи здобувачів освіти; наявності інформаційних систем для ефективного управління закладом освіти; створення в закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування.

Метою розбудови системи забезпечення якості освіти в Україні є гарантування та постійне і послідовне підвищення її якості. Необхідно зазначити, що визначення якості знань як один з напрямів оцінювання якості освіти передбачає зовнішнє незалежне оцінювання. Зовнішнє незалежне оцінювання передбачає оцінювання результатів навчання, здобутих особою на певному рівні освіти, що проводиться спеціально уповноваженою державою установою (організацією). Зовнішнє незалежне оцінювання здійснюється на основі програм зовнішнього незалежного оцінювання, затверджених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у відповідній сфері. Зміст програм зовнішнього незалежного оцінювання має відповідати стандартам освіти відповідного рівня. Зовнішнє незалежне оцінювання здійснюється на принципах: валідності (обґрунтованості та придатності методів і технологій оцінювання для конкретних цілей); відкритості та прозорості; об'єктивності; надійності; доступності; відповідальності. Процедури, форми та порядок проведення зовнішнього незалежного оцінювання визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у відповідній сфері, з урахуванням можливостей осіб з особливими освітніми потребами.

Системою забезпечення якості освіти в межах загальної середньої освіти передбачено сертифікацію педагогічних працівників. Сертифікація педагогічних працівників включає зовнішнє оцінювання професійних компетентностей педагогічного працівника (у тому числі з педагогіки та психології, практичних вмінь застосування сучасних методів і технологій навчання), що здійснюється шляхом незалежного тестування, самооцінювання та вивчення практичного досвіду роботи. Сертифікація педагогічного працівника відбувається на добровільних засадах виключно за його ініціативою. Формування та забезпечення функціонування системи сертифікації педагогічних працівників здійснює центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки. Процедуру сертифікації педагогічних працівників здійснюють спеціально уповноважені державою установи, положення про які затверджує Кабінет Міністрів України. За результатами успішного проходження сертифікації педагогічному працівнику видається сертифікат. Педагогічні працівники, які мають сертифікат, можуть залучатися до проведення інституційного аудиту в інших закладах освіти, розроблення та акредитації освітніх програм, а також до інших процедур і заходів, пов'язаних із забезпеченням якості та впровадженням інновацій, педагогічних новацій і технологій у системі освіти. Положення про сертифікацію педагогічних працівників, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України № 1190 від 27 грудня 2018 року.

Систематичне відстеження якісних і кількісних показників забезпечення якості освіти здійснюється засобами моніторингу. Моніторинг якості освіти визначається як система послідовних і систематичних заходів, що здійснюються з метою виявлення та відстеження тенденцій у розвитку якості освіти в країні, на окремих територіях, у закладах освіти (інших суб'єктах освітньої діяльності), встановлення відповідності фактичних результатів освітньої діяльності її заявленим цілям, а також оцінювання ступеня, напряму і причин відхилень від цілей. Моніторинг якості освіти може бути внутрішній та зовнішній. Внутрішній моніторинг якості освіти

проводиться закладами освіти (іншими суб'єктами освітньої діяльності). Зовнішній моніторинг якості освіти може проводитися будь-якими органами, підприємствами, установами, організаціями, іншими юридичними особами, що здійснюють незалежне оцінювання якості освіти та освітньої діяльності. Участь закладів освіти (інших суб'єктів освітньої діяльності) та учасників освітнього процесу у зовнішньому моніторингу якості освіти є добровільною, крім випадків, встановлених законодавством.

Основними формами зовнішнього оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу загальної середньої освіти є інституційний аудит та громадська акредитація закладу загальної середньої освіти.

Інституційний аудит визначається комплексною зовнішньою перевіркою та оцінюванням освітніх і управлінських процесів в закладах загальної середньої освіти, які повинні забезпечувати його ефективну роботу та сталий розвиток. Інституційний аудит проводиться з метою оцінювання якості освітньої діяльності закладу освіти та визначення рекомендацій засновнику та закладу загальної середньої освіти щодо: підвищення якості освітньої діяльності та вдосконалення внутрішньої системи забезпечення якості освіти; приведення освітнього та управлінського процесів у відповідність із вимогами законодавства, зокрема ліцензійними умовами.

Інституційний аудит у плановому порядку проводиться центральним органом виконавчої влади із забезпечення якості освіти та його територіальними органами не більше одного разу на 10 років. Інституційний аудит проводиться у позаплановому порядку в закладі загальної середньої освіти, який має низьку якість освітньої діяльності. Інституційний аудит може бути проведений у позаплановому порядку також за ініціативою засновника, керівника, педагогічної ради, загальних зборів (конференції) колективу або піклувальної ради закладу загальної середньої освіти.

За результатами проведення інституційного аудиту засновнику та закладу освіти надаються: висновок про якість освітньої та управлінської діяльності закладу освіти, внутрішню систему забезпечення якості освіти;

рекомендації щодо вдосконалення діяльності закладу освіти, а також приведення освітнього та управлінського процесів у відповідність із вимогами законодавства, зокрема ліцензійних умов. Висновок про якість освітньої та управлінської діяльності закладу освіти та рекомендації щодо вдосконалення його діяльності, уточнені за результатами розгляду заперечень, оприлюднюються на вебсайтах закладу освіти (за наявності), засновника (крім засновника приватного закладу освіти) та органу, що проводив інституційний аудит.

Громадська акредитація закладу освіти передбачає оцінювання закладу освіти щодо ефективності внутрішньої системи забезпечення якості освіти та забезпечення досягнення здобувачами освіти результатів навчання, передбачених освітніми програмами і стандартами освіти. Громадська акредитація закладу освіти здійснюється з метою визнання якості освітньої діяльності закладу освіти та формування його позитивного іміджу і репутації. Громадська акредитація закладу освіти здійснюється на добровільних засадах за запитом закладу освіти. Заклади загальної середньої освіти, що мають чинний сертифікат про громадську акредитацію закладу освіти, вважаються такими, що пройшли інституційний аудит у плановому порядку. Громадська акредитація закладу освіти здійснюється акредитованими в установленому порядку фаховими громадськими об'єднаннями, іншими акредитованими юридичними особами, що здійснюють незалежне оцінювання якості освіти та освітньої діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сьогодні якість освіти стає передумовою національної безпеки держави, забезпечення сталого демократичного розвитку українського суспільства, формування нових життєвих орієнтирів молодого покоління. Розроблені нові інструменти оцінювання якості освіти: внутрішня система забезпечення якості освіти, інституційний аудит, громадська акредитація, сертифікація педагогічних працівників, моніторинг якості освіти. Крім того, на сучасному етапі приділяється увага не разовому зрізу навчальних результатів учнів, а

перманентному відслідковуванню його прогресу. Отже, можна констатувати, що в Україні розбудовується багатокомпонентна та багатовимірна система, яка, функціонуючи у правовому полі, охоплює низку ґрунтовних процедур, що є злагодженим механізмом оцінювання якості освіти.

Використані джерела:

- Алексеева, С. (2024). Методологія наукових досліджень та академічна доброчесність: виклики в умовах цифровізації. Витоки педагогічної майстерності, (34), 5–8. <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2024.34.317624>
- Гречаник О. Є., Григораши В. В. (2019) Організація внутрішнього аудиту в закладі загальної середньої освіти : монографія. Харків : Основа, 2019. 144 с.
- Закон України «Про освіту» (2017) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Запровадження моніторингових систем оцінювання якості загальної середньої освіти на основі тестових технологій : методичні рекомендації / за ред. О. І. Ляшенка, Ю. О. Жука [електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2019. 134 с.
- Зварич Г. (2019) Критерії моніторингу освітнього процесу та досвід управління його якістю. Вісник післядипломної освіти. Серія: Педагогічні науки. 2019. Вип. 9 (38). С. 49–62.
- Європейська якість навчання для кращої успішності учнів : посібник для вчителів / О. Топузов, Д. Васильєва, О. Заболотна, Л. Калініна, О. Локшина; укладач О. Заболотна; заг. ред. О. Топузова. Інститут педагогіки НАПН України. [Електронне видання]. Київ-Дрогобич: Тзов Трек ЛТД, 2024. 85 с.
- Методика і технології оцінювання діяльності загальноосвітнього навчального закладу: посіб. /авт.: О. Ляшенко, Т. Лукіна, І. Булах, М. Мруга. Київ :Педагогічна думка, 2012. 160 с.
- Калініна Л.М., Топузов О.М., Лапінський В.В. (2020) Факторна модель оцінювання ефективності управління закладом загальної середньої освіти та її практичне застосування. Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. Т.80 № 6. Р. 346–368. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v80i6.3912>
- Теоретико-методичні засади побудови моніторингових систем оцінювання якості загальної середньої освіти: монографія / за ред. О.Ляшенка, Ю.Жука. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 192 с.
- Топузов, О. (2015). Забезпечення якості загальної середньої освіти: на шляху до європейських стандартів. Український педагогічний журнал, (1), 16–27. <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/36>

References

- Aliksieieva, S. (2024). Metodolohiia naukovykh doslidzhen ta akademichna dobrochesnist: vyklyky v umovakh tsyfrovizatsii. Vytoky pedahohichnoi maisternosti, (34), 5–8. <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2024.34.317624>. (in Ukrainian).
- Hrechanyk O. Ye., Hryhorash V. V. (2019) Orhanizatsiia vnutrishnoho audytu v zakladi zahalnoi serednoi osvity : monohrafiia. Kharkiv : Osnova, 2019. 144 s. (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (2017) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Zaprovadzhennia monitorynhovykh system otsiniuvannia yakosti zahalnoi serednoi osvity na osnovi testovykh tekhnolohii : metodychni rekomendatsii / za red. O. I. Liashenka, Yu. O. Zhuka [elektronne vydannia]. Kyiv : Pedahohichna dumka, 2019. 134 s. (in Ukrainian).
- Zvarych H. (2019) Kryterii monitorynhu osvitnoho protsesu ta dosvid upravlinnia yoho yakistiu. Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Seriia: Pedahohichni nauky. 2019. Vyp. 9 (38). S. 49–62. (in Ukrainian).
- Yevropeiska yakist navchannia dlia krashchoi uspishnosti uchniv : posibnyk dlia vchyteliv / O. Topuzov, D. Vasylieva, O. Zabolotna, L. Kalinina, O. Lokshyna; ukladach O. Zabolotna; zah. red. O. Topuzova. Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy. [Elektronne vydannia]. Kyiv-Drohobych: Tzov Trek LTD, 2024. 85 s. (in Ukrainian).
- Metodyka i tekhnolohii otsiniuvannia diialnosti zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu : posib. /avt. : O. I. Liashenko, T. O. Lukina, I. Ye. Bulakh, M. R. Mruha. Kyiv :Pedahohichna dumka, 2012. 160 s. (in Ukrainian).
- Kalinina L.M., Topuzov O.M., Lapinskyi V.V. (2020) Faktorna model otsiniuvannia efektyvnosti upravlinnia zakladom zahalnoi serednoi osvity ta yii praktychne zastosuvannia. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. 2020. T.80 № 6. P. 346–368. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v80i6.3912> (in Ukrainian).
- Teoretyko-metodychni zasady pobudovy monitorynhovykh system otsiniuvannia yakosti zahalnoi serednoi osvity: monohrafiia / za red. O.I. Liashenka, Yu.O. Zhuka. K.: TOV «KONVI PRINT», 2018. 192 s. (in Ukrainian).
- Topuzov, O. (2015). Zabezpechennia yakosti zahalnoi serednoi osvity: na shliakhu do yevropeiskyykh standartiv. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal, (1), 16–27. <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/36>(in Ukrainian).

Oleh Topuzov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Director of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-7690-1663>, e-mail: proftop@ukr.net

Svitlana Aliksieieva, Doctor of Pedagogical Sciences, chief employee of the Didactics Department of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ENSURING THE QUALITY OF GENERAL SECONDARY EDUCATION: CURRENT CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Abstract. The article highlights the current possibilities of ensuring the quality of general secondary education. New tools for assessing the quality of education are analysed, in particular, the internal system of quality assurance, institutional audit, public accreditation, certification of teachers, and monitoring of the quality of education. It is stated that in Ukraine, the main components regulating this process are: at the level of quality assurance in the activities of governing bodies and institutions that carry out external quality assurance of education - the mandatory policy and procedure for ensuring the quality of their own activities; availability of necessary resources for the organisation of processes and procedures; external independent audit of activities (processes and procedures) of relevant bodies and institutions; at the level of external quality assurance of education - tools, procedures and measures to ensure and improve the quality of education; at the level of educational institutions (internal quality assurance system) is the availability of a strategy and procedure for ensuring the quality of education in educational institutions; the mandatory nature of the system and mechanisms for ensuring academic integrity; criteria, rules and procedures for evaluating students (published); criteria, rules and procedures for evaluating the pedagogical (scientific and pedagogical) activities of pedagogical and scientific and pedagogical staff (published); criteria, rules and procedures for evaluating the management activities of senior staff of the institution.

Keywords: quality of education, internal system of education quality assurance, institutional audit, public accreditation, certification of pedagogical staff, monitoring of education quality.